

Stanak u Crnoj Gori do najnovijeg vremena*

Izloživši nacrt stanaka u starija vremena, neće nikako biti suvišno saopštiti u kratko i to što obaznasmo u Crnoj Gori o toj ustanovi, koja je među plemenima crnogorskim pa i među njima i njihovim susjedima bila u običaju sve do kneza Danila. U nekih plemena gornje Hercegovine i u svih Arnauta, ona i danas žive.

Stanci bivahu među plemenima¹ a i među povećim bratstvima jednoga plemena, kad će da se mire posle međusobnih krvljenja; ili kad treba da ugovore o kakvu poslu koji se tiče obje strane, ili najposle da sude pojedinačne sporove, parničari koji jesu članovi oba plemena ili bratstva. Ne retko su se na jednome istome stanku rešavali poslovima svih naznačenih vrsta.

Periodičnost stanaka nije bila unapred naznačena nego se stajahu po potrebi. Glavni razdio stanaka bivao je: u one koji se staju u ratno doba radi mirenja, i one koje bivaju u doba mira među plemenima.

Svi stanci imadahu javni ili zvanični karakter, jer na svekolike, dolazahu plemenski glavari. I sami stanci na kojima se raspravljala samo po jedna parnica i koji odgovarahu malim ili posebnim stancima dubrovačkoga zakonika, nisu bili bez zvaničnog svojstva; jer ako na take stankove i ne dolazahu viši glavari, oni ipak šiljahu mesto sebe manje glavare da parnicu reše: dakle stranke ne izbirahu sudije kao što je to bivalo na stancima sa starim Dubrovnikom.

Što se mesta tiče, stanci bivahu na uobičajenom mestu, na granici dvaju plemena, na kome bivahu još od vremena za koje nema pometara. Među Piperima i Belopavličima n. pr. stanak je vazda bivao na Vrboviku; među Kučima i Piperima bila su dva mesta: na Biočima ili na Rastu, prema tomu kako je koje bilo naručnije za pojedine slučajeve.

Kad se komu trebalo suditi s drugoplemenikom, on je išao ka glavarima svoga plemena te molio, da u dogovoru sa glavarima plemena njegovoga protivnika bude naznačen stanak. Razume se da za kakvu

* Objavljeno u: Dr Valtazar Bogišić, *Pravni članci i rasprave, Knjiga Prva*, Biblioteka za pravne i društvene nauke, Izdavačka knjižarnica GECE KONA, 1927, str. 123–128.

Tekst predstavlja poseban dio navedene rasprave i zasniva se na građi koju su Bogišićevi izvjestioci prikupili u Crnoj Gori 1873. godine.

¹ Plemena su se smatrala kao neke posebne državnice u međusobnim odnosajima, i vrlo nalične u tome na švajcarske kantone. U Crnoj Gori ih je bilo preko 40.

malu stvarcu i ne naznačavahu odmah stanka, nego čekahu dok se prikupi nekoliko sudskih i drugih poslova. Bivalo je, da su i obostrani glavari sami proglašavali, da će taj i taj dan biti s tim i tim plemenom stanak, pa ako ko šta ima da mu se sudi neka dođe.

Broj glavara, koji su na stanak dolazili, bio je veći ili manji, prema važnosti i broju spornih predmeta. Osim glavara dolažahu na stanak obe stranke sa svojim svedocima, a da ne izostanu, o tomu se stara ju glavari. Osim toga, dolazili su i zaštitnici kad ih je jedna ili druga strana trebala. To je bivao obično bratstvenik koji je bio rečitiji a osobito jači, te se mogaše nadati, da će njegova poslušana biti. Dolazilo je na stanak i ljudi koji baš tu i neimadijahu osobita posla, a to su obično bratstvenici parničara; i njih je bivalo više ili manje prema važnosti spora koji se raspravljao. Kad se sudilo o ubojstvu ili o paljevinama dolažahu na stanak cela bratstva.

Sudnici, koji su, kako videsmo, sami glavari, ne kunu se nikada, kao što je to na protiv bivalo na starim dubrovačkim stancima. Pače glavari se ovde više smatraju kao „umirnici“ nego li sudije, i svaki drži kao da mu je neka moralna dužnost braniti, koliko god može svoga plemenika²; pa bio kriv ili prav sve jedno.

Kad je bilo da se reši više poslova različite vrste, vazda su bili prvi na redu poslovi koji se tiču celoga plemena, za tim se uzimahu u pretres sudske raspore poedinaca; i jedne i druge behu pretresane redom važnosti, i to najpre po važnosti vrste posla, a za tim po važnosti osoba.

Sudski predmeti morahu biti najrazličnije vrste a to je bilo tim prirodnije, što je svaka parnica imala značaj parnice građanskog prava, jer se sve moglo svesti na novce, pa i samo ubojstvo, kao što je to bivalo i u staro doba, pri jednakim prilikama. Toga radi nije svagda bilo nužno da okrivljenik glavom bude na stanku, nego kad nije trebalo njegovog ličnog prisustva radi kakva dokaza, mogao je predstavljat i kakav drugi bratstvenik, a najbolje kućni starešina, kao što to svuda biva u Srba i Hrvata već po osobitom sastavu obitelji. Pače u krvnim poslovima, ubojica nije smeo ni dolaziti na stanak, da svojim prisustvom ne uzmuđuje bratstvenike ubijenoga, a ne pobudi na osvetu mesto na umir.

Sredstva sudskoga dokaza bila su, naravno, jednaka onim koja i pri običnom suđenju: priznanje, svedoci, zapisi, rabuši, svod, sokovi, sokodržice, zakletva, okletvenici (**conjuratores**). Mazije nije na plemenskim stancima bivalo, kao što videsmo da je nije bivalo ni na stancima sa starim Dubrovnikom. Ta vrsta dokaza bila je vrlo retka, i u običnim sudovima unutar plemena, a k njoj pribegavahu samo u krajnjim slučajevima, i to gotovo samo u parnicama o preljubi.

² Narod ne kaže nikad suplemenik, kao što se sreta u književnom jeziku, nego prosto plemenik. To odgovara onomu moj zemljak *conterraneus*, moj seljak *convillicus*. Članove drugoga plemena zove *einoplemenicima* ili još mnogo običnije *drugoplemenicima*.

Prostor ove rasprave čini nemogućim upuštati se u dalje opisivanje tih neobično važnih za nauku pravnih ustanova. O tome će ako Bog da, biti govora u svoje vreme i na svome mestu.

Pošto je osuda izrečena, glavari su vazda nastojali da obe strane pristanu, jer tada već nije bilo velike muke s izvršenjem, niti se više moglo roditi iz toga kakve smetnje. Kad su pristajali, trebalo je da osuđeni ili njegovi, odmah na stanku namire parničara dobitnika; ako nije bilo u taj par novaca, za sigurnost da će biti izvršena presuda, ili plaćen nezer³, davali su se zalozi, obično oružje. Ako se je osuđeni prečio, lako bi ga glavari ukrotili i prinudili na izvršenje kad je bio od nejačice, što baš nije bilo lako s jačicom⁴, jer ko bi ovoga napao, mogao je lako povući na se osvetu njegova jaka bratstva. Glavni je lek bio u takim slučajevima, za obesnu jačicu, pretnja da će ga pleme ličiti, pa da će on sam odgovarati plemenu, komu pripada njegov protivnik — pa što mu bude. I celome bratstvu, kad se je od obesiti protivilo mirenju, moglo je pleme zapretiti ličenjem, kojim bi to bratstvo postalo *ex lex*; jer za sve zlo koje bi mu se dogodilo sa protivničke strane, pleme ga više ne sveti i ne brani.

Stanak, koji je biva posle pokolja, među plemenima imao je svoj osobiti oblik. Na stanak su dolazili svi plemeni koji mogu oružje nositi, tako da je stanak bio podoban vojsci, razdeljenoj u dva tabora, puškomet daleko jedan od drugoga. Pošto se oba plemena staše, znamenitiji glava jednoga plemena zazivlje znatnijega glavara drugoga plemena i pita ga na sav glas: „je li vera?“ da se oni oba odvoje svaki od svoje vojske, te da se sastanu i porazgovore. Pošto se na uzajamno obećanu veru oni dvojica sastadoše, uhvate veru i za ostale glavare oba plemena, te se tako i oni k njima pridruže. Tada se počinje pogađanje, koje obično dugo traje, i pošto se najposle pogode, glavari uhvate veru za oba plemena, i da će od sada mir biti, i da će se pogodba izvršiti.

Pri završaju ovoga članka u ostalom treba nam kazati kao što to kazasmo i za stari Dubrovnik — da stanak i u Crnoj Gori i u susednim zemljama, premda glavni, ipak nije bio jedini način rešavanja sudskih parnica među plemenima. Od tih drugih načina svakako je najprirodnije, u mirno doba, da iskalac sam ide ka glavarima dužnikova plemena, sa preporučenim pismom svojih glavara. To je tako najobičnije i bivalo, osobito za dugove koji se rađahu iz trgovine, te glavari dužnikova plemena rešavahu parnicu i bez stanka i starahu se da presuda bude izvršena bez odlaganja.

Mi evo u glavnim crtama predočismo stanak kakav je bio u stara vremena i kakav se sačuvao do našega vremena; ali se do sad ni

³ Taksa za pojedine vrste zločina ili štete učinjene drugoplemeniku. Taksa koja se ugovarala na stancima među plemenima unapred za sve buduće slučajeve.

⁴ O jačici i nejačici ne može ovde biti bližega govora. To, kao i sve druge osobitosti crnogorskog običajnog prava do kneza Danila, mogu se shvatati tek, kad budu predstavljeni u svezi sa svim ostalim ustanovama, istekšim iz osobitoga stroja društvenoga života u tadašnjoj Crnoj Gori.

najmanje ne obazresmo na uzroke, koji moguše dati povoda da ta ustanova nikne i poraste, da se utvrdi, pa da se tako uzdrža u nekim krajevima naroda našega.

O povodu i o uzrocima evo šta se među ostalim može kazati:

a) Razlika pravnih običaja i zakona u pojedinim krajevima, pa bio i najpraviji mestni sud jedne strane, čini često, da stranac pomisli da mu je nepravедno suđeno. Na stanku, naprotiv, gde se sudi ne **jure civili** jedne zemlje nego **jure gentium** u rimskom smislu, pravila su suda poznata i razumljiva obojnim strankama, pa im se po tome čine i pravednija.

b) Među pojedinim krajevima može biti i n. pr. nezer među prvim crnogorskim plemenima, pa je bolje jamstvo za pravilno vršenje ugovora, kad su ugovor na pravila i primenjuju k pojedinim slučajevima obema vlastima zajedno i odgovorno.

c) Kad su obostrani sudci zajedno, znajući oni sve lične i imovinske prilike parničara, lakše ih je dovesti i do mirne nagodbe.

d) Teškoća dopisivanja među sudovima i vlastima u doba slaboga rasprostranjenja pismene umetnosti, i gotovo nemogućstvo pri takvim prilikama saopštavati pismeno svekolike pojedinosti i tankoće fakta i odnošaja u pojedinim slučajevima, dovodi, takoreći, samo sobom do priznanja potrebe stankova.

e) Tu ustanovu preporučuje i brzina rešenja poslova, jer se svakako na stanku mogu lakše rešavati sporovi, gde se obostrane vlasti staraju da se parničari, svedoci i t. d. jave pred sud — što bi svakako teže bilo kad bi sudila samo jedna vlast jedne strane, te za iziskivanje i potvrđivanje faktova nužne bilo tako zvane **requisitoriae**.

f) Kad obostrane vlasti sude, biva lakše i izvršavanje osude, jer se i vlast osuđene strane drži moralno obaveznom nastojati da osuda, **koju je sama pomagala graditi, bude tačno izvršena.**

A kad se mogla sačuvati ta ustanova u nekim krajevima sve do našeg vremena?

a) To je znak da su prilike, potrebe života i okolnosti u tim krajevima, u glavnome jednake bile onima, koje obстоjahu u zagorskim zemljama nabrojenim u zakoniku dubrovačkome.

b) Pošto je potreba bila u glavnome jednaka, već je i sama starost običaja pomagala njegovu opstanku, pa baš kad bi druga kakva ustanova donekle i ugodnija bila.

c) Neke razlike, koje u pojedinostima sretamo među starim stankom i današnjim, dokazuju uprav ograničenost pravnih i društvenih ustanova, jer, premda je stanak kao taki u glavnome sačuvan, ipak otpreme nekih funkcija, same sa sobom, tečajem vremena preinačiše, prema izmenama koje se zgodiše u nekim stranama društvenoga života.